

Власенко Софія Борисівна,
доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТРЕСУ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Одними із найбільш гострих соціально-психологічних проблем сьогодення є проблеми впливу стресових чинників на особистість, виникнення гострих реакцій на стрес та появи посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Загроза економічної кризи в Україні, політична нестабільність, несприятлива епідеміологічна ситуація, збройний конфлікт на сході держави, песимістичні прогнози на майбутнє, які висловлюються у ЗМІ, усе перераховане породжує у населення негативні емоційні стани та розлади психічного здоров'я. Наслідком гострої реакції на стрес та посттравматичного стресового розладу зачасти стає порушення саморегуляції поведінки, що може призводити до вчинення протиправних дій та необдуманих вчинків. Беручи до уваги, що стрес та посттравматичний стресовий розлад чинять суттєвий вплив на свідомість та психічну діяльність особистості, а також унеможливають співвіднесення діяльності із об'єктивними вимогами ситуації, експертне доведення наявності такого стану у звинувачуваних, свідків, потерпілих може суттєво вплинути на рішення суду. Усе вищевикладене зумовлює актуальність обраної теми.

Судово-експертне дослідження стресу та ПТСР найчастіше проводиться в рамках судово-психологічної експертизи емоційних станів, проте експертиза посттравматичного стресового розладу може бути самостійним видом судово-психологічної експертизи. Досить багато вчених підіймають у своїх роботах проблеми судово-психологічної та комплексної експертиз. Серед найбільш відомих варто назвати Л. Алексєєву, Н. Васильєву, І. Горькову, В. Єнгаличева, Р. Кадірова, А. Коберу, М. Костицького, М. Коченова, Ф. Сафуанова, О. Сітковську, В. Шуляра та ін. Варто відмітити всесторонність та унікальність наукових досліджень, що проводяться в рамках судово-психологічної експертизи, проте станом на сьогодні деякі аспекти судово-психологічної експертизи стресу та ПТСР залишаються недостатньо розкритим питанням.

Хоча поняття «стрес» з'явилося 1932 року, а посттравматичний стресовий розлад, як самостійна нозологічна одиниця, лише 1984 року, перші згадки про стрес датовані початком XIV ст. і пов'язують їх із поезією Р. Манінга. Проте іще до появи самих термінів людство постійно стикалося зі стресом та його наслідками: війни, голод, епідемії, природні катаклізми, ці та інші явища змушували людство постійно переживати вплив стресових факторів.

Станом на сьогодні існує багато підходів щодо класифікації видів стресу. Р. Кадіров, посилаючись на роботи провідних дослідників, пропонує виділяти три види стресових станів: емоційний, фізичний та змішаний стрес [1, с. 34]. О. Шех та С. Шех пропонують наступні форми стресових розладів: гостра, підгостра, затримана та відстрочена. Затримана та відстрочена форми являють за своєю суттю посттравматичний стресовий розлад. Перші ознаки затриманої реакції на стрес з'являються через кілька місяців після психічної травми, а відстрочена форма дебютує через 18-21 місяців.

На необхідності виділення стресового стану як юридично релевантного наполягають такі дослідники як Л. Алексєєва, І. Горькова, Р. Кадіров, А. Кобера, М. Костицький та багато інших.

Як зазначає О. Устінов, гострий стресовий розлад та посттравматичний стресовий розлад мають базові ознаки, серед яких:

1. Повторне переживання.
2. Уникнення та емоційне заціпеніння.
3. Надмірне збудження.

Основна відмінність між гострим стресовим розладом та ПТСР полягає у часовому проміжку, який минув від моменту травматичної події. Так для гострого стресового розладу тривалість часового проміжку до появи симптомів складає до 1 місяця, тоді як для ПТСР – понад 1 місяць [2].

Гостра реакція на травматичну подію може проявлятися у вигляді маячення, галюцинацій, неконтрольованого рухового збудження, істерики, апатії, ступору, агресії тощо.

До основних ознак хронічного стресу прийнято відносити дратівливість, тривожність, безсоння, зниження настрою аж до прихованої депресії, психосоматичні прояви та ін.

Серед основних етапів проведення судово-психологічної експертизи стресу та посттравматичного стресового розладу виділяють такі [3]:

I. Вияснення фабули справи із реконструюванням часової послідовності подій.

II. Психологічний аналіз індивідуально-психологічних особливостей підекспертного.

III. Психологічний ретроспективний аналіз динаміки психічного стану та психічної діяльності підекспертного за матеріалами справи.

IV. Проведення експериментального психологічного дослідження.

V. Порівняльний аналіз даних психологічного вивчення.

VI. Аналіз взаємодії особистості підекспертного із об'єктивною ситуацією.

VII. Написання висновку судово-психологічної експертизи. Останній повинен вміщувати вступну, дослідницьку та заключну частини.

Реєстр методик проведення судових експертиз, представлений на сайті Міністерства юстиції України, серед рекомендованих методик, які можна використати у процесі судово-психологічної

експертизи для діагностики ознак стресу та посттравматичного стресового розладу, містить наступні [4]:

1. Методика Люшера (тест кольорового вибору) та її модифікація.
2. Методика ММРІ та її модифікації.
3. Методика дослідження виявів тривоги (Шкала тривоги Ж. Тейлора та її модифікації).
4. Методика С. Розенцвейга (дослідження реакцій фрустрації).
5. Методика Г. Роршаха (дослідження психологічних особливостей провідних детермінант життєдіяльності особистості).
6. Методика «Сонді тест» (дослідження соціальної перцепції та інстинктивних потреб особистості).
7. Методика ТАТ (тест тематичний апперцепції) – дослідження мотиваційних диспозицій особистості.
8. Дослідження рівня суб'єктивного контролю (шкала локусу контролю Дж. Роттера).
9. Методика дослідження самооцінки САН (стан, активність, настрій).
10. Методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн.
11. Методика дослідження самооцінки Спілбергера-Ханіна.
12. Методика PTSD (виявлення психологічних особливостей посттравматичного стану у виді структурованого психологічного інтерв'ю) та ін.

Варто зазначити, що станом на сьогодні, в Україні основна увага експертів при проведенні судово-психологічної експертизи емоційних станів зосереджена на діагностуванні стану фізіологічного афекту у досліджуваного. Як зазначалося вище, судово-психологічна експертиза стресу та посттравматичного стресового стану залишається недостатньо вивченою теоретико-прикладною проблемою.

Таким чином, актуальність питання судово-психологічної експертизи стресу та ПТСР, а також недостатнє вивчення проблеми створює перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Кадыров Р. В. Посттравматическое стрессовое расстройство (PTSD): состояние проблемы, психодиагностика и психологическая помощь: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Речь, 2012. 448 с.
2. Устїнов О. В. Посттравматичний стресовий розлад: спеціалізована допомога. URL: <https://www.umj.com.ua/article/93804/posttravmatichnij-stresovij-rozlad-specializovana-dopomoga>.
3. Кадыров Р. В. Судебно-психологические экспертные критерии диагностики посттравматического стрессового состояния пострадавшего по делам о компенсации морального вреда: методические рекомендации. Ульяновск: Зебра, 2017. 77 с.
4. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України*. веб-сайт. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/20>.